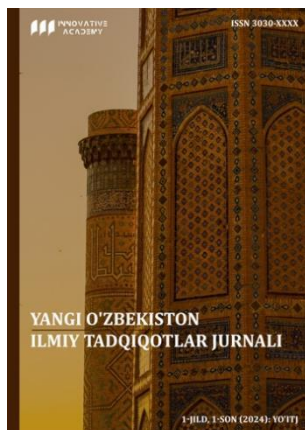

AYOLLAR NUTQIDA ODOB-AXLOQ VA ESTETIK NUTQ STRATEGIYALARI: INGLIZ VA O'ZBEK TILLARINI QIYOSIY TAHLILI

Shernazarova Hayotxon

O'qituvchi, Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17922003>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 1-dekabr 2025 yil
Ma'qullandi: 2-dekabr 2025 yil
Nashr qilindi: 13-dekabr 2025 yil

KEY WORDS

*odob-ahloq, evfemik iboralar,
metafora, leksik birliklar, gender*

ABSTRACT

Ushbu maqola ayollarning nutqida noziklik va estetik nutq strategiyalarini ingliz va o'zbek tillarini qiyosiy tahlili orqali o'rganadi. Taxlillar jarayonida ayollarning nutqi ko'pincha madaniy va ijtimoiy jihatdan shartlangan, bilvosita ifodalar, noziklik va emosional sezgirlikka bo'lgan afzalliklarni aks ettiradi, degan fikrlar asosida olib borilgan. Taxliliy yondashuvdan foydalangan holda, tadqiqot ingliz va o'zbek adabiy matnlaridan hamda kundalik og'zaki nutqdan olingan misollarni tahlil qiladi. Tahlil leksik yumshatish, metaforik va eufemistik ifodalar, bilvosita nutq harakatlari va muloyim murojaat shakllari kabi lingvistik mexanizmlarga qaratilgan. Natijalar shuni ko'rsatadiki, ingliz va o'zbek tillari o'rtasidagi tuzilma va madaniy farqlarga qaramay, har ikkala til jamoasidagi ayollar ijtimoiy uyg'unlikni saqlash, yuzni yo'qotuvchi harakatlarni kamaytirish va muloqotda estetik ifodani oshirish uchun o'xshash strategiyalardan foydalanadilar.

Kirish qismi: Til nafaqat muloqot vositasi sifatida, balki ijtimoiy qadriyatlarni, madaniy normalarni va shaxslararo munosabatlarni ifodalash uchun kuchli vosita sifatida xizmat qiladi. Ko'plab lingvistik jamoalarda, ayollarning nutqi an'anaviy ravishda odob-axloq, hissiyotlarga nozik munosabat va estetik noziklik bilan bog'liq hisoblanadi. Ushbu xususiyatlar o'zaro uyg'unlikni saqlash, yuzga tahdid soluvchi harakatlarni yumshatish va og'zaki muloqotning nafisligini oshirishga qaratilgan maxsus nutq strategiyalari orqali amalga oshiriladi. Ingliz va o'zbek tillarida ham ayollar ma'nolarni bilvosita ifodalash, ehtimoliy qattiq ifodalarni yumshatish, hurmat va hamdardlik ko'rsatish uchun turli lingvistik strategiyalardan foydalanishga moyil. Bunday strategiyalarga eufemistik iboralarni ishlatish, metaforik yumshatish, bilvosita ifodalash, odobli murojaat shakllari va baholovchi leksikaga ega bo'lish kiradi. Bu hodisalar ko'pincha odob-axloq nazariyasi yoki yumshoqlik tadqiqotlari doirasida alohida o'rganilgan bo'lsa-da, ayollarning nutqida estetik va madaniyat bilan shakllangan nutq xatti-harakatlarining tarkibiy qismi sifatidagi roli solishtirma nuqtai nazardan yetarlicha o'rganilmagan.

Ushbu maqolaning maqsadi ayollarning nutqida odob va estetik nutq strategiyalarini ingliz va o'zbek tilidagi lingvistik ma'lumotlarni taqqoslab tahlil qilishdir. Tadqiqot madaniy qadriyatlar, ijtimoiy kutishlar va jinsiy rollar ikki tilda ayollarning odobli va nafis ifodalash uslublarini tanlashiga qanday ta'sir ko'rsatishini ochib berishga intiladi.

Tadqiqot Brown va Levinson tomonidan taklif qilingan lingvistik odob-axloq nazariyasiga tayangan bo'lib, bu nazariya kommunikatsiyada yuzni saqlash strategiyalarining rolini urg'ulaydi. Bundan tashqari, tadqiqot jins va til tadqiqotlariga, xususan, Lakoff va Holmesning ishlariga murojaat qiladi, ular jins, odob-axloq va nutq xatti-harakatlari orasidagi munosabatni ta'kidlaydi.

Ushbu asos doirasida eufemistik ifodalar alohida leksik hodisa sifatida emas, balki kengroq odob-axloq va estetik strategiyalarning muhim tarkibiy qismi sifatida ko'riladi. Ular ma'noni yumshatish, bevosita gapirishdan qochish va ijtimoiy uyg'unlikni saqlash uchun xizmat qiladi, ayniqsa sog'liq, his-tuyg'ular, yosh va ijtimoiy mavqe kabi nozik mavzularni o'z ichiga olgan kontekstlarda.

Asosiy qism: Lingvistik tadqiqotlarda odob-axloq (politeness) nutq ishtirokchilarining ijtimoiy munosabatlarni saqlash va muloqot jarayonida yuzni yo'qotish xavfini kamaytirishga qaratilgan strategiyalar majmui sifatida talqin qilinadi. Brown va Levinson (1987) tomonidan ishlab chiqilgan odob-axloq nazariyasiga ko'ra, har bir shaxs o'zining ijobiy va salbiy "yuzi"ni himoya qilishga intiladi va nutq jarayonida ushbu yuzga tahdid soluvchi harakatlar maxsus lingvistik vositalar orqali yumshatiladi. Ayollar nutqida ushbu yumshatish strategiyalari ko'pincha estetik va hissiy sezgirlik bilan uyg'unlashgan holda namoyon bo'ladi.

Robin Lakoff ayollar nutqini tavsiflar ekan, ularning so'zlashuvida muloyimlik, bilvositalik, baholovchi va emotsional leksikaning ustunligini ta'kidlaydi. Ushbu xususiyatlar ayollarning ijtimoiy rollari va madaniy kutishlar bilan chambarchas bog'liq bo'lib, nutq orqali hamkorlik va ijtimoiy uyg'unlikni ta'minlashga xizmat qiladi. Shu nuqtai nazardan, estetik nutq strategiyalari faqat stilistik hodisa emas, balki ijtimoiy va madaniy jihatdan shakllangan kommunikativ mexanizm sifatida qaraladi.

Ingliz tilida ayollar nutqida odob-axloq strategiyalari ko'pincha bilvosita nutq harakatlari, leksik yumshatish va eufemistik ifodalar orqali amalga oshiriladi. Ayniqsa, nozik mavzular – o'lim, kasallik, jismoniy yoki emosional holatlar haqida so'z yuritilganda, bevosita va keskin ifodalardan qochish tendensiyasi kuzatiladi. Masalan, *die* fe'li o'rniga *pass away* iborasining qo'llanishi axborotning hissiy yukini kamaytirishga xizmat qiladi.

Asliyatda, *"not very comfortable, a bit tired, kind of worried"* kabi yumshatuvchi iboralar ayollarning nutqida keng tarqalgan bo'lib, ular fikrni haddan tashqari keskin ifodalamasdan, muloyim va ijtimoiy jihatdan maqbul shaklda yetkazish imkonini beradi. Ushbu birliklar pragmatik jihatdan salbiy baholashni yumshatish, suhbatdosh bilan ijobiy munosabatni saqlash va muloqotning estetik jihatini oshirishga qaratilgan.

Metaforik ifodalar ham ingliz ayollari nutqida muhim o'rin tutadi. Ular abstrakt yoki salbiy holatlarni bilvosita va badiiyyoq tarzda ifodalash imkonini beradi, bu esa nutqni nafaqat odobli, balki estetik jihatdan ham jozibador qiladi.

O'zbek tilida ayollar nutqi milliy madaniyat, an'anaviy qadriyatlar va ijtimoiy odob me'yorlari bilan kuchli bog'liqdir. O'zbek ayollari nutqida hurmat, muloyimlik va bilvosita ifodalash alohida ahamiyat kasb etadi. O'lim tushunchasini ifodalashda *vafot etdi* yoki *olamdan o'tdi* kabi eufemistik birliklarning qo'llanishi madaniy jihatdan maqbul va estetik hisoblanadi.

Kasallik yoki holsizlik haqida so'z borganda *o'zini unchalik yaxshi his qilmayapti, biroz charchagan* kabi yumshatilgan iboralar ishlatiladi. Ushbu ifodalar bevosita salbiy holatni ta'kidlashdan ko'ra, sezgirlik va hamdardlikni namoyon etishga xizmat qiladi. O'zbek ayollari nutqida murojaat shakllari ham odob-axloq strategiyalarining muhim qismi bo'lib, *opa, xonim, iltimos, marhamat* kabi birliklar muloqotda hurmat va estetik muvozanatni ta'minlaydi.

Metaforik va badiiy ifodalar o'zbek ayollari nutqida estetik komponentni kuchaytiradi va nutqni madaniy jihatdan boyitadi. Bu hodisa ayollarning nutqi orqali nafaqat axborot yetkazish, balki ijtimoiy va madaniy qadriyatlarni mustahkamlash vazifasini ham bajarishini ko'rsatadi.

Qiyosiy tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, ingliz va o'zbek ayollari nutqida odob-axloq va estetik strategiyalar funksional jihatdan o'xshash bo'lsa-da, ularning ifodalanish shakllari madaniy va lingvistik farqlar bilan belgilanadi. Ingliz tilida yumshatish ko'proq modal birliklar, noaniqlik bildiruvchi so'zlar va bilvosita konstruktsiyalar orqali amalga oshirilsa, o'zbek tilida bu jarayon eufemistik iboralar, murojaat shakllari va madaniy metaforalar orqali ifodalanadi.

Har ikkala tilda ham ayollar nutqining asosiy maqsadi – ijtimoiy uyg'unlikni saqlash, muloqotda ziddiyatni kamaytirish va suhbatdoshning hissiy holatini inobatga olishdan iborat. Bu esa ayollarning estetik va muloyim nutq strategiyalari universal pragmatik tamoyillarga asoslanganligini ko'rsatadi, biroq ularning amalga oshirilishi har bir til va madaniyatga xos shakllarda namoyon bo'ladi.

Metodologiya: Ushbu tadqiqot ingliz va o'zbek ayollari nutqidagi odob-axloq va estetik so'zlashuv strategiyalarini aniqlash va tahlil qilishga qaratilgan sifatli solishtirma tadqiqot yondashuvini qo'llaydi. Tadqiqot uchun empirik ma'lumotlar turli manbalardan olingan bo'lib, ular orasida ingliz adabiy matnlaridan olingan ayollarning nutqi va kundalik suhbat kontekstlaridan olingan misollar mavjud. Ushbu materiallar san'atkorlik va tabiiy til ishlatilishiga oid tushunchalarni taqdim etib, odobli va estetik jihatdan nozik ifoda amaliyotlarini yanada batafsil tushunishga imkon beradi.

Bundan tashqari, muvofiq misollar muvozanatli va madaniy jihatdan vakil solishtirishni ta'minlash maqsadida o'zbek adabiy asarlari va og'zaki nutqdan tanlangan. Ikkala tilning ham yozma, ham og'zaki ma'lumotlarini kiritish turli muloqot sharoitlarida odob-axloq va estetik strategiyalar qanday ishlashini kuzatish imkonini beradi.

Tahlil kontekstual tahlil, pragmatik talqin va solishtirma lingvistik tahlil kombinatsiyasidan foydalanib olib borilgan. Lexik tanlov, metaforik va eufemistik ifodalar, bilvosita nutq harakatlari va odob-axloq bilan murojaat shakllariga alohida e'tibor qaratilgan, chunki ushbu elementlar ayollar nutqida nafis va ijtimoiy jihatdan maqbul muloqotni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Munozara Tanlangan ma'lumotlarni tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, ingliz va o'zbek ayollari nutqi ikkalasida ham o'z fikrini ifoda etishda odobli va estetik jihatdan nozik shakllarni afzal ko'rish xususiyati mavjud, ayniqsa sezgir yoki yuzini yo'qotish xavfi mavjud bo'lgan mavzularga murojaat qilganda. Ingliz ayollari nutqida *passed away* kabi ifodalar o'limga nisbatan to'g'ridan-to'g'ri murojaatlarga o'rniga keng qo'llaniladi, bu xabarlarining hissiy ta'sirini yumshatishga intilishni aks ettiradi.

Asliyatda *"not very comfortable"* va *"a bit tired"* kabi iboralar, nutq egalariga jismoniy yoki emosional noqulaylikni oshkora yoki ortiqcha ravishda bildirmasdan ifoda etish imkonini beruvchi yumshatilgan shakllar sifatida xizmat qiladi. Shunga o'xshash naqshni o'zbek ayollari nutqida ham kuzatish mumkin. *"Olamdan o'tdi"* kabi ifodalar o'limni to'g'ridan-to'g'ri tilga olishga nisbatan muloyim va madaniy jihatdan mos alternativalar sifatida ishlatilsa, *"o'zini unchalik yaxshi his qilmayapti"* va *"biroz charchagan"* kabi iboralar kasallik yoki charchoqni bilvosita va yumshoq tarzda ifodalash usullarini ko'rsatadi. Bu ifodalar ijtimoiy uyg'unlikni saqlashga hissa qo'shadi va suhbatdoshlarga nisbatan sezgirlikni namoyon qiladi.

Taqqoslash nuqtai nazaridan, ingliz va o'zbek ma'lumotlari shuni ko'rsatadiki, bunday xushmuomala va badiiy nutq strategiyalari faqat leksik tanlovlar emas, balki ayollarning kommunikativ xatti-harakatlari bilan bog'liq kengroq pragmatik va madaniy normalarni aks ettiradi. Bilvosita ifoda, yumshatish va nozik lug'at ishlatish nutq so'zlovchilarga ma'nolarni

ijtimoiy jihatdan maqbul va hissiy jihatdan sezgir usulda yetkazishga imkon beradi, bu esa turli lingvistik va madaniy kontekstlarda ayollarning so'zlashuvdagi xushmuomalalik rolini asosiy tashkilotchilik tamoyili sifatida mustahkamlaydi.

Xulosa: Ushbu tadqiqotda olib borilgan solishtirma tahlil shuni tasdiqlaydi-ki, muloyimlik va estetik nutq strategiyalari ayollar nutqining asosiy xususiyatlarini tashkil etadi, bu xususiyatlar ingliz va o'zbek tillarida ham mavjud. Ikkala til lingvistik tuzilma va madaniy kontekst nuqtai nazaridan farq qilsa-da, har ikkala nutq jamiyatidagi ayollar sezgirlik, hurmat va ijtimoiy ongni yetkazish uchun hayratlanarli darajada o'xshash kommunikativ mexanizmlardan foydalanadilar. Ushbu mexanizmlarga bilvosita ifoda, leksik yumshatish va nozik va ijtimoiy jihatdan maqbul ifodalarni qo'llash kiradi, bu esa shaxslar orasidagi uyg'unlikni saqlash va yuzni tushirishi mumkin bo'lgan harakatlarni kamaytirishga xizmat qiladi. Tadqiqot natijalari genderga xos nutqni chuqurroq tushunishga hissa qo'shadi, chunki ular estetik va muloyim ifoda uslublari faqat stilistik afzalliklar emas, balki madaniy va pragmatik jihatdan rag'batlantirilgan strategiyalar bo'lib, ayollarning kommunikativ xatti-harakatlariga singib ketganligini ko'rsatadi. Bundan tashqari, natijalar madaniyatlararo muloqotda odobli va estetik jihatdan nafis nutqning ahamiyatini ta'kidlaydi, uning turli til va madaniyat kontekstlarida o'zaro tushunishni osonlashtirish va hurmatga asoslangan muloqotni rivojlantirishdagi rolini ko'rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Alcott L. M. Little Women. – Boston : Roberts Brothers, 1868. – 759 p.
2. Allan K., Burrige K. Euphemism and dysphemism: Language used as shield and weapon. – Oxford : Oxford University Press, 2012. – 320 p.
3. Leech G. The pragmatics of politeness. – Oxford : Oxford University Press, 2014. – 343 p.
4. Brown P., Levinson S. C. Politeness: Some universals in language usage. – Cambridge : Cambridge University Press, 1987. – 345 p.
5. Lakoff R. Language and woman's place. – New York : Harper & Row, 1975. – 328 p.
6. Allan K., Burrige K. Forbidden words: Taboo and the censoring of language. – Cambridge : Cambridge University Press, 2006. – 303 p.
7. Coates J. Women, men and language: A sociolinguistic account of gender differences in language. – 3rd ed. – London : Routledge, 2016. – 246 p.
8. Маслова В. А. Лингвокультурология. – Москва : Академия, 2001. – 208 с.
9. Hayotxon Ma'rufjonovna Shernazarova. LINGUISTIC-CULTURAL FEATURES OF EPHEMIMS IN WOMEN'S SPEECH IN ENGLISH AND UZBEKISTAN (ANALYSIS OF LITTLE WOMEN BY LOUISA MAY ALCOTT). (2024). *International Journal of Artificial Intelligence*, 4(10), 906-909. <https://www.academicpublishers.org/journals/index.php/ijai/article/view/2184>
10. SHERNAZAROVA H. M. ACHIEVING COMMUNICATIVE LANGUAGE LEARNING EFFECTIVELY //Проблемы и перспективы развития России: Молодежный взгляд в будущее. – 2018. – С. 16-19.
11. Shernazarova K., Khodiyeva N., Shakirova D. Analysis of methods of monitoring speech skills and skills in teaching foreign languages //International Journal of Scientific and Technology Research. – 2020. – T. 9. – №. 2. – С. 2699-2701.